

Constraints of Iran's Current Asian Policy in the Indian Subcontinent

Maziar Mozaffari Fallarti

Assistant Professor in Indian Studies, South and East Asia and Oceanic Studies Department, Faculty of World Studies, Tehran University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Email: mmfalarti@ut.ac.ir

 0000-0001-5305-8589

Amir Mohsen Shahsharghi

PhD Candidate in Indian Studies, South and East Asia and Oceanic Studies Department, Faculty of World Studies, Tehran University, Tehran, Iran.

Email: shahsharghi@ut.ac.ir

 0009-0007-3389-2622

Abstract

The Asian policy of the Islamic Republic of Iran has attracted the attention of many researchers in recent years as a fundamental part of the country's foreign policy. However, most of the related research on this subject has focused more on Iran's relations with China and Russia as two eastern powers, and the issue of Iran's failure to develop its interactions with other environments, including the Indian subcontinent, has rarely been considered. Given the special position of the Indian subcontinent in the "Asian" environment, the central question of the present study is which limiting variables affect the advancement of the Islamic Republic of Iran's Asian policy in the Indian subcontinent environment? The hypothesis that is tested in the course of the research is that in order to evaluate the limiting variables of Iran's Asian policy in the Indian subcontinent environment, attention should be paid to two levels of limiting variables, based on neoclassical realists. At the first level, there are structural elements of the international system such as the Iran-US rivalry and emerging regional dynamics that have limited the overall framework of the country's foreign policy choices in this environment. At the second level, there are non-structural elements such as an inaccurate perception of existing equations, an overestimation of the maneuvering power among Asian actors, and a low capacity of bureaucratic mechanisms that prevent the optimization of achievements in this limited environment of choices. In this study, a qualitative research method, an analytical-descriptive approach, and library resources have been utilized.

Keywords: Asian Policy, Islamic Republic of Iran., Look East Policy, Indian Subcontinent. Balanced Diplomacy, Neighborhood Policy

Extended Abstract

Iran's "Asian Policy" is to be considered an evolution of a former policy approach widely known as the "Look East Policy". Initially seen as a strategic counterbalance to Euro-American influence, this approach aimed to strengthen Iran's ties with non-Western powers, especially China and Russia. However, when these countries backed UN sanctions against Iran, the strategy lost traction. In later years, Tehran explored alternative alignments, including South-South cooperation with Latin American and African countries. (Bagheri Dolatabadi & Shafiee Seifabadi, 2021) The 2010s brought a more nuanced understanding: Iran's eastward focus was no longer just about confronting the West but also about capitalizing on the growing influence of Asia in the international system. Particularly, after the adoption of JCPOA and initial détente with U.S., Iran's "Look East Policy" was translated as a balanced approach to engage and exploit evolving relations with Asian powers in economic, political, and security domains. While most attention in Iranian scholarly studies has focused on the role and position of China and Russia in Iran's "Look East Policy" and "Asian Policy", other significant Asian regions—particularly the Indian subcontinent—remain underexplored.

Research Question

Acknowledging the fact that Iran's "Asian Policy" has fallen short in the Indian subcontinent in comparison to China and Russia, this article addresses the existing gap in the literature by asking: What are the main constraints that have prevented Iran from effectively implementation of its Asian Policy agenda in the Indian subcontinent?

Research Hypothesis

Drawing on the analytical lens of neoclassical realism, the study examines this hypothesis: Iran's initiatives in the Indian subcontinent in its "Asian Policy" has been plagued not only by the structural constraints, but also by internal constraints that prevent the maximal performance of the policy in the given structural environment.

Theoretical Framework

The article employs neoclassical realism to assess Iran's underperforming foreign policy agenda in the Indian subcontinent. Unlike structural realism, which focuses exclusively on international system constraints, neoclassical realism introduces domestic-level variables—particularly elite perceptions and state capacity—as mediators between systemic pressures and foreign policy outcomes. As theorized by Gideon Rose, states albeit face structural constraints, but their ability to respond depends on how national elites interpret those conditions and whether state institutions can mobilize resources effectively. Therefore, the same structural environment may lead to different outcomes depending on internal decision-making dynamics. (Rose, 1998)

Iran's Initiatives in the Indian Subcontinent

Iran's "Asia Policy" initiatives in the Indian subcontinent mostly include four main areas. First area would be trade and energy in which despite historical ties, trade volumes with India, Pakistan, Bangladesh and Sri Lanka remained stagnant. Importantly, Iran's oil exports—once a cornerstone of economic ties—have ceased completely since the imposition of U.S. secondary sanctions during first Trump administration's "Maximum Pressure" campaign.

Second, are the Large-Scale Economic Projects namely "The Peace Pipeline" with India and Pakistan, "Farzad-B gas field" cooperation with India, "Uma Oya Hydroelectric Project" in Sri Lanka and "Electricity Export Line" to Pakistan. Most of these large-scale projects have faced delays or cancellations due to sanctions and financial constraints. Third area of cooperation would be Connectivity Projects and Corridors like the International North-South Transport Corridor (INSTC) initiative and the development of Chabahar Port with India, and the ITI railway project with Pakistan. These connectivity projects have shown much higher strategic potential despite western sanctions, yet still they suffered from execution delays, funding gaps, and legal disputes. Last area of cooperation would be Security and Multilateral Engagements. Iran had minimal military engagement with India, Pakistan and the others, and the security cooperation was inconsistent. Particularly in relations with Pakistan, Iran has faced complicated border insecurities such as terrorism and smuggling, which from time to time has led to minimal confrontations between Iran and Pakistan. At last, Iran is a joint member in forums like SCO and BRICS with these South Asian nations which offers diplomatic potentials but so far has had few tangible outcomes.

Major Constraints of Iran's Asian Policy in the Indian Subcontinent

The foremost external constraint is the persistent antagonism between Iran and the United States. Through secondary sanctions and dollar hegemony, Washington has effectively deterred the countries of the Indian subcontinent from meaningful economic engagement with Iran. Even where cooperation is beneficial—such as India importing Iranian oil—U.S. pressure prevails. In other words, Iran is unable to use its relative national power and resources in its relationship with the above-mentioned nations due to U.S. hegemony in global financial system. This factor has been powerful enough to stop the smaller countries -Sri Lanka and Bangladesh- from any meaningful economic interaction with Iran. Additionally, the rising U.S.-China rivalry has reshaped the regional dynamics in Asia. India aligns more closely with the U.S., while Pakistan deepens ties with China. In another level, India aligns with Israel and U.A.E (named Indo-Abrahamic Alliance) in order to contain both Iran and China, while substituting U.S. direct presence in West Asia. (Mozaffari Falarti, Shahsharghi, & Meraji, 2025) In such structural circumstances, Iran's India-centric initiatives seem less viable, while resulting in a strategic ambiguity toward the existing great power rivalries.

In fact, much of this ambiguity is the practical outcome of what the Neoclassical realists would call the intervening variables. It seems that Iranian elite suffers from misperceptions and miscalculations with regard to great power rivalries and the regional dynamics. Considering Iran's major antagonism with Washington, it seems that the overemphasized neutrality between Beijing, Delhi and Islamabad does not maximize Iran's policy outcomes. India's inclusion in Chabahar Port for example, was highly in line with U.S. containment policy against China in Afghanistan and Central Asia, while Iran viewed it as a balanced move to include India in its political toolkit. (Haji Yousefi & Naroe, 2021) Yet it seems that Iran's elite perception of its ability to maneuver between different Asian powers was relatively overestimated. In other words, Iran have received marginal benefits from India's presence in Chabahar, while China and Pakistan have developed major concern from that presence. Building upon another notion in the Neoclassical Realist approach, it is to be noted that Iran's marginal benefit from India's presence in Chabahar was not necessarily an outcome of the structural constraints, but an indirect outcome of the bureaucratic weakness and underperformance in mobilization of resources. Since the port was exempt from U.S. sanctions for years, yet the finalization of the long-time contract took years, due to a single legal clause disagreement. (Shukla, 2024) Delayed for more than a decade, the stalled railway development of Chabahar is yet another case of institutional underperformance. Also, in the case of Pakistan's electricity export contract, the fact that Iran does not have failed to develop a stable excess capacity in summer peak, is yet another example. (Otaghe Iran Online, 2023)

Conclusion

Iran's Asian Policy in the Indian subcontinent has underperformed relative to its ambitions and strategic potential. While U.S. sanctions and emerging dynamics represent significant external constraints, Iran's internal constraints—including misperceptions, overestimation of relative power and ability, and bureaucratic dysfunction—have played an equally critical role in its limited success. Regardless of the outlook that exist in removal of the structural factors, mostly sanctions, Iran must recalibrate its expectations, improve its internal policy capacity, and align its initiatives more realistically with regional dynamics. Without such reforms, Tehran would not succeed in its "Asian Policy" objectives in the Indian subcontinent.

محدودیت‌های سیاست معاصر آسیایی جمهوری اسلامی ایران در محیط شبه‌قاره هند

مازیار مظفری فلارتی

استادیار مطالعات هند، گروه مطالعات جنوب و شرق آسیا و اقیانوسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: mmfalarti@ut.ac.ir

 0000-0001-5305-8589

امیرمحسن شاه شرقی

دانشجوی دکتری مطالعات هند، گروه مطالعات جنوب و شرق آسیا و اقیانوسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: shahsharghi@ut.ac.ir

 0009-0007-3389-2622

چکیده

سیاست آسیایی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر به‌عنوان بخشی اساسی از سیاست خارجی کشور، توجه بسیاری از پژوهشگران را جلب کرده است. باین‌حال، عمده پژوهش‌های مرتبط در این موضوع، بیشتر بر روابط ایران با چین و روسیه به‌عنوان دو قدرت شرقی تمرکز داشته‌اند و مسئله عدم توفیق ایران در توسعه تعاملات خود با سایر محیط‌ها، اعم از شبه‌قاره هند، به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به جایگاه ویژه شبه‌قاره هند در محیط «آسیا»، پرسش محوری پژوهش حاضر این است که پیشبرد سیاست آسیایی جمهوری اسلامی ایران در محیط شبه‌قاره هند از کدام متغیرهای محدودکننده تأثیر می‌پذیرد؟ فرضیه‌ای که در جریان پژوهش مورد آزمون قرار می‌گیرد این است که برای ارزیابی متغیرهای محدودکننده سیاست آسیایی ایران در محیط شبه‌قاره هند باید، به تأسی از واقع‌گرایان نوکلاسیک، به دو سطح از متغیرهای محدودکننده توجه داشت. در سطح اول، عناصر ساختاری نظام بین‌الملل همچون تخاصم ایران و ایالات متحده و پویایی‌های نوظهور منطقه‌ای قرار دارند که چهارچوب کلی انتخاب‌های سیاست خارجی کشور در این محیط را محدود نموده‌اند. در سطح دوم، عناصری غیرساختاری همچون ادراک غیردقیق از معادلات موجود، بیش‌برآوردی قدرت مانور در میان بازیگران آسیایی و ظرفیت پایین سازوبرگ‌های بوروکراتیک قرار دارند که مانع بهینه‌سازی دستاوردها در همین محیط محدود انتخاب‌ها می‌شوند. در این پژوهش از روش تحقیق کیفی، رویکرد تحلیلی-توصیفی و منابع کتابخانه‌ای بهره‌برداری شده است.

کلیدواژه‌ها: سیاست آسیایی، جمهوری اسلامی ایران، نگاه به شرق، شبه‌قاره هند، دیپلماسی متوازن، سیاست همسایگی

مقدمه و بیان مسئله

سیاست آسیایی را باید در حقیقت نسخه گسترده‌تری از راهبرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران دانست که به صورت ویژه از اواسط دهه ۸۰ خورشیدی به عنوان راهبردی کلان در سیاست خارجی مطرح شد (Sheikholeslami & Attarzade, 2022). در واقع، برخلاف سیاست اعلامی اولیه مبنی بر عدم تعهد، که در شعار «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی» تبلور می‌یابد، تحولات متعدد در نظم بین‌المللی و تعاملات منطقه‌ای، کشور را به سمت تعامل فعال‌تر با قدرت‌های شرقی سوق داده است. به طور خاص، باید توجه داشت که اتخاذ رویکرد نگاه به شرق به عنوان یک سیاست اعلامی، در حقیقت به معنای تمرکز بر تقویت پیوندها با شرق در سایه تشدید تنش‌های هسته‌ای با غرب پدیدار شد. اساس نگاه به شرق بر این محور استوار بود که حل و فصل چالش‌هایی چون موضوع هسته‌ای، الزاماً در غرب و پایتخت‌های اروپایی رقم نمی‌خورد و باید با شریک کردن کشورهای شرقی، ابزارهای جدیدی برای موضوع هسته‌ای خلق شود؛ اما بعد از یک دوره ترافیک سفرهای دیپلماتیک میان تهران، مسکو و پکن، هم‌سویی چین و روسیه در صدور سه قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل علیه برنامه هسته‌ای ایران، این نظریه را تا حدود زیادی به حاشیه راند. در اواسط دولت نهم، این راهبرد به یک‌باره تبدیل به نگاه به آمریکای لاتین شد و بعدتر با همکاری‌های جنوب-جنوب علیه سلطه‌گری شمال (متمرکز بر آفریقا و آمریکای لاتین) جایگزین شد (Bagheri Dolatabadi & Shafiee, 2021, p. 390). با پدیدار شدن برخی گشایش‌ها در پرونده هسته‌ای در ابتدای دهه ۹۰ شمسی، به نظر می‌رسید که نسخه پیچیده‌تری از رویکرد نگاه به شرق، با هدف توسعه متوازن روابط با عمده بازیگران مطرح آسیایی، در سیاست خارجی کشور متولد شده باشد. در این نسخه، ارتباط با شرق نه فقط در وجه دفاع از خود مقابل فشار کشورهای غربی که در وجه انتفاع اقتصادی و سیاسی از فضای در حال تغییر حاکم بر روابط بین‌الملل نیز مد نظر بود (Sanayi & Karami, 2021). تحولات یک دهه گذشته، به تقویت تمایل جمهوری اسلامی ایران برای برقراری ارتباط با کشورهای شرقی از هر دو وجه مورد بحث انجامیده است. از یک طرف، خروج ایالات متحده از برجام و تشدید تنش‌ها میان ایران و غرب موجب شده که ایران، جلب حمایت بازیگران شرقی را به عنوان یک گزینه مطلوب دنبال کند. از طرف دیگر، پیوستن فزاینده کشورهای آسیایی به جریه قدرت‌های نوظهور و افزایش سهم اقتصادی و سیاسی «آسیا» در مفهوم جغرافیایی آن، توجه ایران را برای انتفاع اقتصادی و سیاسی بیش از پیش بر

محیط آسیا متمرکز ساخته است. روندهای مورد بحث منجر به ظهور مفهوم «سیاست آسیایی ایران» در محافل پژوهشی و سیاستی شده که در تعریف، رویکردی در سیاست خارجی است که بر تقویت تعاملات اقتصادی، سیاسی و امنیتی ایران با بازیگرانی تأکید دارد که در محیط رو به رشد آسیا دسته‌بندی می‌شوند. شیخ‌الاسلامی و عطازاده در مقاله «آسیایی شدن: خوانشی جدید از نگاه به شرق» تلاش نموده‌اند که این روند تکاملی در داخل ایران را با استمداد از روندهای بین‌المللی چرخش به آسیا در کشورهای همچون ترکیه، تایوان و هند توضیح بدهند و تأکید کنند که وجه دوم مورد اشاره (یعنی انتفاع اقتصادی و سیاسی از فضای در حال تغییر حاکم بر روابط بین‌الملل) در این رویکرد اولویت و ارجحیت دارد (Sheikholeslami&Attarzade, 2022).

با مرور ادبیات تولید شده در حوزه نگاه به شرق و بعدتر، مفهوم نوظهور سیاست آسیایی، می‌توان دریافت که عمده پژوهش‌های مدون بر چین و روسیه به‌عنوان دو قدرت آسیایی تمرکز داشته و جایگاه سایر بازیگران در رویکرد نگاه به شرق یا سیاست آسیایی در قالب اشارات کلی مورد بحث قرار گرفته است. این در حالی است که به‌عنوان مثال، مجموعه شبه‌قاره هند، متشکل از چهار کشور هند، پاکستان، سری‌لانکا و بنگلادش قریب به ۳۰ درصد از جمعیت و ۱۰ درصد از مساحت آسیا را در برمی‌گیرد و مجموع تولید ناخالص داخلی این چهار کشور نیز معادل ۱۰ درصد از کل اقتصاد آسیاست. در پژوهش‌هایی که به کشورهای شبه‌قاره هند در چهارچوب رویکرد نگاه به شرق اشاره شده، بحث اغلب منحصر به هند بوده و تصویری سه‌ستونی از راهبرد نگاه به شرق، با مشارکت چین، روسیه و هند ارائه شده است (Adami, 2010). با این وجود، هیچ ارزیابی مشخصی از نحوه جانمایی یا موفقیت-شکست سیاست نگاه به شرق در خصوص هند ارائه نشده است.

بخش دیگری از پژوهش‌های مرتبط، به مسائل سیاست خارجی ایران در خصوص کشورهای منفرد یا مجموعه جنوب آسیا انجام پذیرفته‌اند؛ اما در آن‌ها اشاره چندانی به جانمایی این مناطق در راهبرد کلان نگاه به شرق یا مسئله آسیایی شدن نشده است. و تمرکز در آن‌ها بیشتر بر ایده‌های منطقه‌گرایانه یا تحلیل‌های ژئوپلیتیکی بوده است. به‌عنوان مثال، احمدی فشارکی در بررسی حوزه‌های تعامل و تقابل در سیاست خارجی ایران و هند، ایده خط لوله صلح در مسیر ایران، پاکستان و هند را گام بزرگی در راستای همگرایی منطقه‌ای دانسته و توسعه همکاری‌های همه‌جانبه با اعضای پیمان شانگهای را زیرساخت اولیه شکل‌گیری جامعه امن در محیط مربوطه دانسته است. هم‌زمان، تحریم‌ها، روابط رسمی و رو به تزاید هند با آمریکا و اسرائیل و نفوذ

لابیست‌های قدرتمند صهیونیست در کنار برخی نقاط ضعف دستگاه دیپلماسی ایران از موانع اصلی این روند دانسته شده‌اند (Ahmadi Fesharaki, 2011). در موردی مشابه، حسینی و همکاران در تبیین استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در شبه‌قاره از دیدگاه ژئوپلیتیک بهره گرفته‌اند تا نشان دهند این استراتژی در یک سطح شامل توسعه همه‌جانبه روابط در حوزه‌های مختلف با کلیت شبه‌قاره است و در سطح دیگر می‌بایست مبتنی بر ایفای نقش واسطه با هدف حل‌وفصل بحران‌های فی‌مابین شبه‌قاره باشد. این پژوهش تدوین استراتژی مطلوب ایران در خصوص هند و پاکستان را مبتنی بر رویکرد ژئوپلیتیک و اندیشه اسلامی پیشنهاد می‌کند (Hoseini, Karimpour, Mottaghi, & Eta'at, 2024). هادی‌پور و همکاران نیز با بهره‌گیری از یک چهارچوب نظری ترکیبی، دست به تبیین فرصت‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی ایران در محیط جنوب آسیا زده‌اند و با تعیین دوازده شاخص به‌عنوان شاخص‌های فرصت‌آفرین، بر ضرورت پیشبرد سیاست خارجی در این محیط بر دو محور «سیاست هم‌تکمیلی» و «سیاست همراه‌سازی» تأکید نموده‌اند. مراد از هم‌تکمیلی در این پژوهش بهره‌برداری از مزیت انرژی و صادرات به‌طور عام و جانمایی هند در حوزه انتقال فناوری به‌طور خاص است. همچنین، مراد از همراه‌سازی، بهره‌برداری از قرابت‌های فرهنگی و مذهبی برای مبارزه با مناقشات مذهبی و بسترسازی تأسیس سازمان‌های منطقه‌ای فرهنگ‌پایه است (Hadipour, Hafeznia, Sajadpoor, & Khorashdzadeh, 2020).

در مجموع، می‌توان مدعی شد که مسئله پیشبرد سیاست آسیایی ایران در محیط شبه‌قاره هند در پژوهش‌های پیشین از چند جهت مغفول بوده است. اول اینکه، پژوهش‌های موجود پیوند جدی میان رویکردهای نگاه به شرق یا سیاست آسیایی و محیط شبه‌قاره برقرار نکرده‌اند و تعریف آن‌ها از شرق بیشتر محدود بر چین و روسیه بوده است. دوم اینکه در پژوهش‌های منطقه‌ای موجود تمرکز اصلی بر ظرفیت‌ها و فرصت‌های موجود در تعامل ایران با این محیط بوده است و کمتر به محدودیت‌های موجود در این حوزه پرداخته است. از این منظر، فقدان یک نگاه آسیب‌شناسانه و کل‌نگر در پژوهش‌های دانشگاهی موجود محسوس است.

پژوهش حاضر تلاش دارد به این خلأ پژوهشی-سیاستی در کشور پاسخ دهد. بر همین اساس، پرسش محوری پژوهش حاضر این است که پیشبرد سیاست آسیایی جمهوری اسلامی ایران در محیط شبه‌قاره هند از کدام متغیرهای محدودکننده تأثیر می‌پذیرد؟ برای پاسخ به این پرسش، پژوهش حاضر از چهارچوب نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک به‌عنوان یک الگوی تحلیل سیاست خارجی در سطوح مختلف بهره می‌گیرد.

با توجه به چهارچوب نظری انتخاب شده، روش پژوهش حاضر کیفی بوده و در آن از رویکرد تحلیلی-توصیفی و منابع کتابخانه‌ای بهره‌برداری شده است.

۱. چهارچوب نظری: واقع‌گرایی نوکلاسیک

واقع‌گرایی نوکلاسیک از رویکردهای شناخته شده در حوزه تحلیل سیاست خارجی است که در دهه ۹۰ میلادی پدیدار شده است. نوکلاسیک‌ها به دنبال توضیح تغییرپذیری در سیاست خارجی دولت یکسان در فرایند زمان یا در میان دولت‌های مختلف مواجه با محدودیت‌های خارجی مشابه هستند. مشابه سایر الگوهای نظری واقع‌گرایی، متغیر مستقل نزد نوکلاسیک‌ها ساختار نظام بین‌الملل است که با ماهیت آنارشیک خود، انتخاب‌های سیاست خارجی دولت‌ها را محدود و مقید می‌سازد. با این وجود، واقع‌گرایان نوکلاسیک بر این باورند که ملاحظات ساختاری نقطه آغاز مناسب تحلیل سیاست بین‌الملل را معرفی می‌کنند، نه مکان پایان آن را. حتی اگر فرد تصدیق کند که آن ساختارها وجود دارند و مهم هستند، همچنان این پرسش باقی می‌ماند که دولتمردان چگونه فرمان را از داخل به دست می‌گیرند تا امکان و چگونگی تعیین قدرت ملی نسبی خود را در هر نقطه از تاریخ معین کنند. برهمن‌اساس، نوکلاسیک‌ها قائل به ضرورت توجه به محیط داخلی به‌عنوان متغیر مداخله‌گر هستند و معتقدند فشارهای سیستمیک و ساختاری (متغیر مستقل) از طریق متغیرهای میانجی (کمرندهای انتقالی) رفتار سیاست خارجی دولت‌ها (متغیر وابسته) را به شکل غیرمستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهند. این متغیرهای میانجی علاوه بر عناصر و مؤلفه‌های مادی داخلی، در برگیرنده عناصر غیرمادی داخلی همچون ادراک و برداشت رهبران نیز هست (Mohammadsharifi & Hazrati Razlighi, 2024). به باور گیدئون روز، وضع‌کننده اصطلاح واقع‌گرایی نوکلاسیک، علی‌رغم اینکه متغیرهای سیستمی محدودیت‌ها و مشوق‌های بیرونی را تأمین می‌کنند، برون‌دادهای عملی سیاست خارجی به ویژگی‌های داخلی دولت و روندهای تصمیم‌سازی آن بستگی دارد. به بیان دیگر، علی‌رغم اینکه قدرت نسبی مادی متغیر اصلی تعیین‌کننده سیاست خارجی یک کشور است، هیچ کمرنده انتقالی کامل و بلافاصلی برای اتصال میان توانایی‌های مادی و رفتار سیاست خارجی وجود ندارد. چراکه تصمیمات سیاست خارجی توسط رهبران سیاسی و نخبگان اتخاذ می‌شود و برداشت آن‌ها از قدرت نسبی است که تعیین‌کننده است، نه مقادیر نسبی منابع فیزیکی و قوای آن کشور. منظور از قدرت نسبی در اینجا،

توانمندی‌ها و منابعی است که با آن دولت‌ها قادرند یکدیگر را تحت تأثیر قرار دهند (Rose, 1998). گیدئون روز علاوه بر ادراک رهبران از قدرت نسبی، توانایی دولت و سازوگرهای بوروکراتیک آن برای بهره‌گیری از قدرت ملی را مؤلفه‌ای دیگر از متغیرهای میانجی برمی‌شمارد (Rose, 1998).

واقع‌گرایان نوکلاسیک مدعی هستند که یک کشور در مواجهه با عوامل خارجی، توانمندی‌های خود را اعم از نظامی، جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی بسیج می‌کند تا از منافع ملی خود محافظت کند. با این وجود، دولت‌ها همواره قادر به بسیج حداکثری توانمندی‌های خود در مسیر اهداف سیاست خارجی نیستند و مؤلفه‌های متعددی منجر به عدم بهینگی در بهره‌برداری از توانمندی‌ها می‌شود (Dehghani Firuzabadi, 2011). تبیین واقع‌گرایان نوکلاسیک با وارد نمودن متغیرهای میانجی در تحلیل، بر قدرت توضیح دهنده‌گی تحلیل از رویکرد سیاست خارجی می‌افزاید و موجب می‌شود انتخاب‌های سیاست خارجی یک دولت به‌طور هم‌زمان در دو بستر ساختاری و ادراکی مورد تحلیل قرار گیرد. به بیان دیگر، واقع‌گرایان نوکلاسیک از نگاه تقلیل‌گرایانه متمرکز بر ساختار نظام بین‌الملل فاصله گرفته و سرشت تقدیرگرایانه تحلیل واقع‌گرا را با وارد نمودن متغیرهای سطح داخلی مانند ادراک رهبران و نخبگان تعدیل می‌کنند.

۲. ابتکارات سیاست آسیایی ایران در محیط شبه‌قاره

با توجه به تمرکز مطالعه موردی حاضر بر شبه‌قاره هند، لازم است ابتدا مهم‌ترین ابتکارات ایران برای تأثیرگذاری بر بازیگران در شبه‌قاره هند مورد بررسی قرار گیرند. در این خصوص، ۱. گسترش تبادلات تجاری بالأخص در حوزه انرژی و متکی بر مزیت‌های ایران در حوزه منابع طبیعی (نفت و گاز)؛ ۲. تعریف پروژه‌های کلان همکاری اقتصادی؛ ۳. مشارکت کریدوری و ۴. گسترش تعاملات در سایر زمینه‌ها قابل مطالعه هستند.

۲-۱. تبادلات تجاری

براساس آخرین آمار سالیانه منتشر شده توسط گمرک جمهوری اسلامی ایران، تجارت دوجانبه میان ایران و هند در مجموع به ارزش ۴/۱ میلیارد دلار بوده که از این میزان، حدود ۲/۲ میلیارد دلار صادرات ایران و ۱/۹ میلیارد دلار واردات کشور بوده است. تجارت دوجانبه میان ایران و پاکستان در مجموع حدود ۲/۸ میلیارد دلار بوده که از

این میزان، حدود ۲/۱ میلیارد دلار صادرات ایران و ۶۸۴ میلیون دلار واردات کشور بوده است. تجارت ایران با دو کشور بنگلادش و سری‌لانکا بسیار محدودتر از هند و پاکستان و به ترتیب ۱۷۴ میلیون دلار و ۲۳۹ میلیون دلار بوده است (Islamic Republic of Iran's Customs, 2024). تلاش‌های دیپلماتیک برای تعریف سازوکارهای تسویه مالی در شرایط تحریمی و گسترش توافقات تجاری، در سایه محدودیت‌های تحریمی با کندی مواجه بوده است و ارقام بالا، در قیاس با ابعاد تجارت خارجی کشورهای مذکور ناچیز است. به‌طور خاص، باید توجه داشت که تمامی کشورهای شبه‌قاره هند در حوزه نفت به‌صورت خالص مصرف‌کننده محسوب می‌شوند و بخشی از نیاز نفتی خود را از طریق واردات تأمین می‌کنند. ایران به‌طور تاریخی یکی از تأمین‌کنندگان اصلی نفت در این منطقه به شمار می‌رفت و تا پیش از کمپین فشار حداکثری ترامپ، صادرات نفت ایران به این منطقه در جریان بود. ارزش صادرات نفت ایران به هند در سال مالی ۲۰۱۸-۲۰۱۹ به بیش از ۱۲/۳ میلیارد دلار رسید. پس از اعمال تحریم‌های ثانویه ایالات متحده، خرید رسمی نفت از ایران در محیط شبه‌قاره متوقف شده است (Aggarwal & Tiwari, 2025). تلاش ایران برای از سرگیری تبادلات نفتی با کشورهای شبه‌قاره هند در سال‌های گذشته با شکست مواجه شده است.

۲-۲. کلان پروژه‌ها

علی‌رغم تلاش‌های مکرر برای تعریف کلان پروژه‌های اقتصادی در محیط شبه‌قاره، ایران توفیق چندانی در پیشبرد و تثبیت این پروژه‌ها کسب نکرده است و تنها چند پیوند محدود اقتصادی از این تلاش‌ها متولد شده است. مهم‌ترین کلان پروژه انرژی مرتبط با ایران در محیط شبه‌قاره تاکنون موضوع احداث خط لوله صادرات گاز طبیعی موسوم به «خط لوله صلح» بوده است. براساس طراحی‌های اولیه، مقرر بود ایران در قالب یک قرارداد ۲۵ ساله به تأمین روزانه ۶۰ میلیون مترمکعب گاز برای دو کشور هند و پاکستان بپردازد. خط لوله مورد بحث در این قرارداد، از میدان گازی پارس جنوبی آغاز شده و پس از عبور از پاکستان، به هند می‌رفت. هند در سال ۲۰۰۸ با طرح مجموعه‌ای از ملاحظات، از پروژه مذکور خارج شد. ایران و پاکستان در سال ۲۰۱۰ بر پیشبرد پروژه به‌صورت مجزا توافق نمودند و مقرر شد طرفین تا سال ۲۰۱۴ احداث خط لوله را تکمیل نمایند (Farajirad, Bae Lashki, & Jahanbakhsh, 2015). علی‌رغم اینکه ایران خط لوله را تا نزدیکی مرز احداث نموده، اما طرف پاکستانی متأثر از عوامل

مختلف به تعهد خود مبنی بر احداث خط لوله عمل نکرده است و بر همین اساس، صادرات گاز طبیعی توسط ایران به شبه‌قاره تاکنون محقق نشده است. علاوه بر پروژه خط لوله، مشارکت در توسعه میدان گازی «فرزاد ب» نیز که اکتشاف آن با مشارکت شرکت‌های هندی انجام پذیرفته بود، از سال ۲۰۰۹ میان ایران و هند در دست مذاکره بود که پس از کش‌وقوس‌های فراوان، سرانجام در سال ۲۰۲۱ این پروژه توسط ایران به پیمانکاران داخلی واگذار شد (The Times of India, 2021).

با این حساب، کلان‌ترین پروژه‌های اقتصادی ایران در محیط شبه‌قاره را می‌توان موضوع صادرات برق از ایران به پاکستان و پیشبرد یک پروژه سدسازی در سری‌لانکا دانست. ایران و پاکستان، در سال ۲۰۰۲ میلادی نخستین موافقت‌نامه صادرات برق را به میزان ۳۴ مگاوات امضا نمودند. میزان صادرات برق ایران به پاکستان در سال‌های بعد به ۷۴ مگاوات و سپس ۱۰۰ مگاوات رسید (Irna, 2018). در حال حاضر، اتصال شبکه میان ایران و پاکستان ظرفیتی معادل ۲۰۴ مگاوات دارد. جمهوری اسلامی ایران یک کلان‌پروژه سدسازی نیز در سری‌لانکا آغاز نمود که متشکل از دو سد به نام‌های «دایرانا» و «پوهولپولا»، یک نیروگاه آبی ۱۲۰ مگاواتی زیرزمینی، ۲۸ کیلومتر تونل‌های انتقال آب و دسترسی و خطوط انتقال برق بوده است. این پروژه ۵۰۰ میلیون دلاری، در سال ۲۰۰۸ و در قالب قرارداد تأمین مالی توسط ایران آغاز شد. با این وجود، محدودیت‌های تحریمی در سال ۲۰۱۳ موجب شد که ایران نتواند پروژه را تأمین مالی نماید و در نهایت، پس از پانزده سال، پروژه مذکور با تأمین مالی دولت سری‌لانکا و پیمانکاری شرکتی ایرانی تکمیل شد (Kuruwita, 2024) (Isna, 2024).

۲-۳. کریدورها

پروژه‌های مشترک کریدوری، در مقام مقایسه، در محیط شبه‌قاره هند توفیق بیشتری کسب کرده‌اند. هرچند که در چهارچوب این پروژه‌ها نیز، پیوندهای معنی‌دار میان ایران و شبه‌قاره از نظر اقتصادی پدیدار نشده است. ایران به سبب جانمایی ویژه خود در جغرافیای منطقه، مسیری مناسب برای برقراری اتصال میان کشورهای شبه‌قاره و همسایگان شمالی خود، از آسیای مرکزی گرفته تا قفقاز، ترکیه، روسیه و حتی اروپای شرقی به حساب می‌رود. ایده کریدور شمال-جنوب، در همین چهارچوب قابل درک است. توافقنامه اولیه راه‌اندازی کریدور تجاری بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC) میان هند، ایران و روسیه در سال ۲۰۰۰ منعقد گردید. این کریدور تجاری بین‌المللی در

حال حاضر سه مسیر دارد. مسیر شرقی این کریدور از سمت آسیای مرکزی (۸۲۵۰ کیلومتر)، مسیر میانی آن از راه آبی دریای خزر (۷۵۰۰ کیلومتر) و مسیر غربی آن از سمت قفقاز (۷۲۰۰ کیلومتر) به شمال می‌رسد. علاوه بر سه کشور مؤسس کریدور، تاکنون کشورهای جمهوری آذربایجان، قزاقستان، ارمنستان، سوریه، بلاروس، عمان و تاجیکستان نیز به این توافقنامه کریدوری پیوسته‌اند (Soltani & Khosravi, 2022). با توجه به تمایل ویژه هند برای تسهیل تعاملات اقتصادی با افغانستان پس از حمله آمریکا و تأسیس نظام جمهوری، موضوع مشارکت هند در توسعه زیرساخت بندری و پس‌کرانه چابهار نیز در قالب تعاملات کریدوری ایران و بازیگران شبه‌قاره هند محوریت داشته است. اولین تفاهم‌نامه میان ایران و هند برای توسعه بندر چابهار و تکمیل اتصال ریلی آن در سال ۲۰۰۴ منعقد شد؛ اما با آغاز تحریم‌های هسته‌ای علیه ایران، فعالیت طرف هندی در توسعه بندر متوقف گردید. بعدتر و با انعقاد توافق هسته‌ای برجام، سه کشور هند، ایران و افغانستان توافقنامه چابهار را در سال ۲۰۱۸ به امضا رساندند. در این چهارچوب مقرر شد که طرف هندی در قالب ساخت، تملک و بهره‌برداری ۸۵ میلیون دلار تجهیزات در چابهار مستقر نماید و یک خط اعتباری ۱۵۰ میلیون دلاری نیز برای توسعه پس‌کرانه‌های بندر اختصاص دهد. با این وجود، پیشرفت پروژه به دلایل متعدد با چالش مواجه بوده است و در حال حاضر نیز چشم‌انداز روشنی ندارد (Haji Yousefi & Naroe, 2021).

در چهارچوب همکاری کریدوری با پاکستان، کریدور ریلی استانبول-تهران-اسلام‌آباد موسوم به ITI نیز یک پروژه مشترک کریدوری است که بیش از یک دهه قبل ذیل سازمان همکاری‌های اقتصادی (اگو) و با مشارکت پاکستان، ایران و ترکیه به‌طور آزمایشی افتتاح شد؛ اما پس از حرکت چند قطار به حالت تعویق درآمد. بعدتر تلاش‌هایی برای برقراری این قطار در مقاطع مختلف انجام پذیرفت و سرانجام اولین قطار در پایان سال ۲۰۲۱ از ایستگاه مارگالای پاکستان به مقصد استانبول حرکت نمود (Pouradib, 2022). با این حال، به نظر می‌رسد که مبدل ساختن این قطار به یک مسیر تثبیت شده و منظم تاکنون محقق نشده است.

۲-۴. گسترش تعاملات در سایر زمینه‌ها

برخلاف چین و روسیه، ایران در دهه‌های اخیر تعامل تسلیحاتی ملموسی با کشورهای شبه‌قاره هند نداشته است و بیشتر تحرکات این حوزه در چهارچوب‌های تبادلی

دیپلماسی دفاعی دسته‌بندی می‌شوند. در حوزه امنیتی، ایران و پاکستان در محیط مرزی مشترک با مشکلاتی مانند تحرکات تروریستی و قاچاق مواجه هستند که علی‌رغم وجود کانال‌های ارتباطی مشترک، توفیق چندانی در مبارزه مشترک با این معضلات پیدا نکرده‌اند و موضوع تحرکات تروریستی در سال‌های اخیر منجر به بروز تنش‌های دوره‌ای در روابط دوجانبه شده است که در آخرین مورد آن حملات متقابل طرفین به مناطق مرزی یکدیگر در دی‌ماه ۱۴۰۲ بود. ابتکارات چندجانبه متعددی با مشارکت ایران و کشورهای شبه‌قاره وجود دارد که در این خصوص می‌توان به سازمان همکاری شانگهای (هند و پاکستان)، بریکس (هند)، سازمان همکاری اسلامی (پاکستان و بنگلادش)، اکو (پاکستان) و گروه دی-۸ (بنگلادش و پاکستان) اشاره نمود. در این میان، عضویت ایران در شانگهای و بریکس یکی از نمودهای مهم پیگیری سیاست آسیایی به حساب می‌رود که علی‌رغم جلب حمایت‌های سیاسی و برخی همکاری‌های موضوع محور، در طراحی و پیشبرد ابتکارات جدید ناموفق بوده‌اند.

۳. محدودیت‌های سیاست آسیایی ایران در شبه‌قاره هند

بنابر تعاریف ارائه شده در مقدمه، هدف محوری سیاست آسیایی ایران را می‌توان تقویت تعاملات اقتصادی، سیاسی و امنیتی با کشورهای آسیایی به‌منظور بهره‌مندی از فضای در حال تغییر حاکم بر روابط بین‌الملل دانست. در یک بیان نظری و به تأسی از واقع‌گرایان نوکلاسیک، سیاست آسیایی ایران در شکل ایدئال آن تلاشی متمرکز برای به‌کارگیری مؤثر توانمندی‌ها و منابع ایران در جهت تأثیرگذاری بر بازیگران آسیایی خواهد بود که بازیگران شبه‌قاره نیز بخش مهمی از آن به حساب می‌روند. با این وجود، با نگاه به مهم‌ترین تعاملات اقتصادی، نظامی، امنیتی و سیاسی ایران با کشورهای شبه‌قاره می‌توان دریافت که این تعاملات تاکنون برونداد قابل توجهی نداشته است و ایران، در به‌کارگیری مؤثر توانمندی‌ها و منابع خود برای تأثیرگذاری بر دولت‌های شبه‌قاره هند با محدودیت جدی مواجه بوده است. همان‌گونه که اشاره شد، تبیین واقع‌گرایان نوکلاسیک از روند شکل‌گیری سیاست خارجی، بر این نکته تأکید دارد که محدودیت‌های یک بازیگر در تحقق اهداف سیاست خارجی خود، در دو سطح مختلف ساختاری و غیرساختاری قابل توضیح هستند. به اتکای این الگو، می‌توان مدعی شد که محدودیت‌های سیاست آسیایی ایران در محیط شبه‌قاره نیز با متغیرهای ساختاری نظام بین‌الملل پدیدار شده و با مداخله متغیر میانجی داخلی تشدید می‌شوند.

۳-۱. محدودیت‌های ساختاری در محیط شبه‌قاره هند

برخلاف سایر نمونه‌های بین‌المللی سیاست آسیایی و چرخش به آسیا (تایوان، هند و سایرین) (Sheikholeslami & Attarzade, 2022) ایران رویکرد نگاه به شرق و سیاست آسیایی خویش را در شرایطی تعریف نموده و توسعه می‌دهد که سطح قابل توجهی از تنش و تخاصم با ایالات متحده به‌عنوان ابرقدرت باقی‌مانده از جنگ سرد را تجربه می‌کند. این تنش، بالأخص با توجه به تداوم هژمونی ایالات متحده در ساختار مالی جهانی مبدل به یک عنصر محدودکننده جدی در پیشبرد این سیاست شده است. مرور ابتکارات مورد اشاره در محیط شبه‌قاره نشان می‌دهد که عمده آن‌ها پیش از تثبیت جدی دور اول تحریم‌های هسته‌ای شکل گرفته‌اند؛ بعدتر نیز، مراجعه مجدد به این ابتکارات در دوره برجام مشاهده شده و فرایند توسعه بسیاری از آن‌ها با وضع تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده و آغاز کمپین فشار حداکثری مختل شده است. در واقع، با نگاه به وضعیت تعاملات اقتصادی ایران و کشورهای شبه‌قاره، می‌توان دریافت که جمهوری اسلامی ایران در پیشبرد سیاست آسیایی خود در این محیط قادر به بهره‌برداری مؤثر از مزیت‌های اقتصادی خود به‌عنوان یک مؤلفه کلیدی قدرت مادی نیست و کاربست توأمان دو ابزار تحریم و ترغیب توسط ایالات متحده، قدرت نسبی ایران را افزایش نفوذ بر بازیگران شبه‌قاره محدود می‌سازد. با ابزار تحریم، ایالات متحده با تسلیحاتی‌سازی دلار و اعمال تحریم‌های ثانویه، از هژمونی خود در ساختار مالی جهانی بهره‌برداری نموده و ریسک تبادل اقتصادی رسمی میان ایران و کشورهای شبه‌قاره را به‌شدت افزایش داده است. توقف واردات نفت از ایران، عدم توفیق در پروژه خط لوله صلح، ناتوانی ایران در تأمین مالی پروژه اوماوایا در سری‌لانکا و انجماد تبادلات تجاری و مالی از محدودیت ساختاری در مسیر توسعه تعاملات ایران با کشورهای شبه‌قاره به‌حساب می‌روند. با توجه به آسیب‌پذیری بیشتر قدرت‌های کوچک‌تر مانند سری‌لانکا و بنگلادش و محدودیت ابزارهای سیاست خارجی این بازیگران، محدودیت‌های تحریمی عملاً منجر به انجماد تعاملات ایران با این کشورها و عدم پدیداری ابتکارات جدید شده است. با ابزار ترغیب، ایالات متحده بازیگران مختلف شبه‌قاره را به سمت اجرایی ساختن پروژه‌های جایگزینی سوق می‌دهد که علاوه بر برطرف ساختن نیازهای مورد بحث، محرک‌های اقتصادی و سیاسی موجود در این کشورها را برای گسترش تعاملات با ایران از میان بردارد. مهم‌ترین مثال‌های موجود در این خصوص، حمایت ضمنی ایالات متحده از اجرای پروژه «خط لوله تاپی» یا پشتیبانی فعال ایالات متحده از کریدور

ترانزیتی «هند-خاورمیانه-اروپا» هستند. اعطای معافیت‌های گام‌به‌گام به هند برای ترغیب این کشور به جایگزینی نفت ایران از مبادی دیگر نمونه‌ای دیگر به حساب می‌رود.

علاوه بر فشار ساختاری ناشی از تخصص با ایالات متحده، تحول در پویایی‌های منطقه‌ای نیز از جمله عوامل ساختاری محدودکننده روابط ایران و کشورهای شبه‌قاره به شمار می‌روند. در سال‌های اخیر رقابت نظامی میان ایالات متحده و چین (به‌عنوان مهم‌ترین قدرت نوظهور) شدت گرفته است و این رقابت نظامی، به‌صورت زنجیروار مناسبات موجود در محیط موسع آسیا را نیز تحت تأثیر خود قرار داده است و متأثر از همین رقابت نظامی، ساختار مناسبات در محیط شبه‌قاره نیز متحول شده و پیوند ساختاری میان ایالات متحده و هند، در مقابل پیوند میان چین و پاکستان سر برآورده است. در این ساختار نوظهور، پویایی‌های منطقه‌ای غرب آسیا نیز به شکلی متعاقب تحت تأثیر قرار گرفته‌اند و با توجه به تمرکز ایالات متحده بر منطقه هند-و-آرام و تمایل این قدرت برای خروج از غرب آسیا، پیوند امنیتی-اقتصادی میان هند، امارات و اسرائیل شدت گرفته است (Mozaffari Falarti, Shahsharghi, & Meraji, 2025). این در حالی است که با مرور برنامه‌های همکاری ذکر شده در بخش قبلی، می‌توان دریافت که عمده ابتکارات ایران در محیط شبه‌قاره (کریدور شمال-جنوب، توسعه چابهار، توسعه میدان گازی و ...) علی‌رغم تخصص جدی با ایالات متحده و اسرائیل، بر توسعه پیوندها با هند متمرکز بوده است و متأثر از همین تمرکز، سیاست‌گذاران کشور بر حفظ بی‌طرفی میان هند و پاکستان تأکید ویژه دارند.

۲-۳. نقش متغیرهای میانجی

با مراجعه به تبیین واقع‌گرایان نوکلاسیک، می‌توان گفت که نقش میانجی ادراک نخبگان و سیاست‌گذاران از پویایی‌های منطقه‌ای در تعیین دستور کار سیاست آسیایی ایران در محیط شبه‌قاره منجر به ظهور محدودیت‌های ثانویه گردیده و باعث تأکید و پافشاری بر ابتکاراتی در تبادلی با بازیگران شبه‌قاره شده که احتمال موفقیت آن‌ها با توجه به مؤلفه‌های ساختاری نظام بین‌الملل کمتر است و در مقابل، ظرفیت‌های همکاری جایگزین را نیز با توجه به پویایی‌های منطقه‌ای زایل می‌کند. به‌عنوان مثال، حضور هند در پروژه چابهار دستکم تا مقطع خروج ایالات متحده از افغانستان، هم‌سو با منافع آمریکا محسوب می‌شد. معافیت تحریمی اعطایی به این بندر نیز در همین

چهارچوب و با توجه به استقبال آمریکا از حضور هند در آسیای مرکزی و افغانستان قابل توضیح است. بر همین اساس، حضور هند در چابهار از منظر چین و پاکستان منشأ نگرانی و زمینه‌ساز واگرایی تلقی می‌شود (Haji Yousefi & Narooe, 2021). فارغ از جانمایی صحیح پیوند هند و آمریکا، به نظر می‌رسد که تأکید ایران بر حفظ بی‌طرفی در رقابت میان چین-هند و چین-پاکستان، متأثر از ادراک غیردقیق سیاست‌گذاران از قدرت نسبی کشور در معادلات موجود باشد. علی‌رغم اتکای قابل توجه کشور بر چین در معاملات نفتی و تبادلات اقتصادی، به نظر می‌رسد که این ادراک در سیاست‌گذاران وجود دارد که حتی در شرایط تحریمی و بدون تنش‌زدایی با واشینگتن، ایران از قدرت کافی برای مانور میان بازیگران آسیایی برخوردار است و نباید ملاحظات نظمی آن‌ها را در تصمیمات خود دخیل کند. تعجب مداوم سیاست‌گذاران از تداوم تبادلات نفتی هند با روسیه پس از تحریم‌های غرب و تأکید بر لزوم از سرگیری خرید نفت از ایران نمودی از همین برداشت و ادراک از قدرت نسبی محسوب می‌شود.

فارغ از عوامل پیش‌گفته، نباید از تأثیرگذاری عدم بهیمنگی در بهره‌برداری از توانمندی‌های ملی به‌عنوان متغیر میانجی محدودکننده غافل بود. در واقع، همان‌گونه که نظریه‌پردازان واقع‌گرایی نوکلاسیک تأکید دارند، محدودیت‌های موجود در سازوبرگ بوروکراتیک دولت ملی ممکن است منجر به عدم بسیج کامل ظرفیت‌های ملی در روابط خارجی شده و تحقق برون‌داد مطلوب را در عملکرد سیاست خارجی با مشکل مواجه کند. باید توجه داشت که هر راهبرد همکاری مؤثر با قدرت‌های بزرگ به سطحی از صرف‌نظر کردن از استقلال عمل نیازمند است (Sanaei & Karami, 2021) و اتخاذ چنین تصمیماتی در ایران، در اغلب موارد با موانع بوروکراتیک مواجه بوده است. با نگاه دقیق‌تر به ابتکارات مورد اشاره در بالا، می‌توان مدعی شد که دستکم بخشی از عدم تحقق اهداف سیاست آسیایی جمهوری اسلامی ایران در محیط شبه‌قاره ناشی از عدم بسیج کامل ظرفیت‌ها و محدودیت‌های موجود در سازوبرگ بوروکراتیک دولت بوده است. به‌عنوان مثال، عدم انعقاد قرارداد بلندمدت و عدم تکمیل زیرساخت ریلی در بندر چابهار دو مؤلفه تأثیرگذار در عدم پیشرفت پروژه چابهار به حساب می‌روند که نه متأثر از فشارهای ساختاری نظام بین‌الملل، که متأثر از ضعف عملکرد داخلی، شکل گرفته‌اند. توافق اولیه توسعه بندر چابهار با طرف هندی در سال ۲۰۱۶ انجام پذیرفت و ایالات متحده علی‌رغم خروج از برجام در سال ۲۰۱۸، با صدور بیانیه‌ای بندر چابهار و مسیر اتصال آن به افغانستان را به شکل محدود از تحریم‌های یک‌جانبه خود استثنا کرد. در واقع، ملاحظات تحریمی هند در این برهه زمانی تا اندازه زیادی مرتفع شده

بود. با این وجود، اختلاف نظر حقوقی موجود میان دو کشور در خصوص کیفیت بند حکمیت در قرارداد، تا سال ۲۰۲۴، مانع نهایی شدن قرارداد بهره‌برداری بلندمدت ده‌ساله شد و حضور بهره‌بردار هندی برای قریب به ۸ سال، در قالب قرارداد کوتاه‌مدت انجام می‌پذیرفت (Shukla, 2024). همچنین اجرای پروژه ریلی چابهار-زاهدان که بدون مشارکت هند و توسط پیمانکار داخلی در سال ۹۲ آغاز شده، با گذشت بیش از ۱۲ سال به علت محدودیت منابع مالی به سرانجام نرسیده است. در ابعاد کوچک‌تر، عدم توسعه صادرات برق به استان بلوچستان پاکستان نیز وضعیتی مشابه دارد. چراکه علی‌رغم تمایل طرف پاکستانی به افزایش واردات برق از ایران، مشکل کسری برق (به‌عنوان یک معضل ساختاری داخلی) منجر به این شده که ایران در مواردی قادر به ایفای تعهدات صادراتی خود در سطح کنونی نیز نباشد و در فصل تابستان، از ظرفیت ۱۰۰ مگاواتی صادرات به پاکستان تنها ۳۰ مگاوات صادرات انجام شود (Otaghe Iran, 2023).
کما اینکه در خصوص تکمیل خط لوله ایران-پاکستان نیز در مقطعی، اختلاف نظرهای داخلی درباره توجیه‌پذیری ابتکار مذکور وجود داشته است و در حال حاضر، چنانچه خط لوله مذکور توسط پاکستان احداث شود، وجود مازاد گازی قابل صادرات در ایران محل سؤال است.

نتیجه‌گیری

سیاست آسیایی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک تلاش نظام‌مند برای انتفاع سیاسی و اقتصادی از شرایط در حال تغییر نظام بین‌الملل و افزایش نقش بازیگران آسیایی به‌طور خاص در محیط شبه‌قاره با محدودیت‌های فراوانی مواجه بوده است و در مقایسه با نمونه‌های مشابه چرخش به آسیا، بازدهی کمتری داشته است. بخشی از این محدودیت‌ها، منشأ ساختاری داشته و ناشی از تنش‌های ایران با ایالات متحده به‌عنوان قدرت هژمون در نظام مالی بین‌المللی یا پویایی‌های منطقه‌ای موجود در شبه‌قاره هند و محیط موسع آسیا بوده است. با این وجود، نباید نقش ادراک غیردقیق سیاست‌گذاران از معادلات موجود، برداشت آن‌ها از قدرت نسبی کشور در شرایط ساختاری کنونی و محدودیت‌های سازوبرگ بوروکراتیک ملی را در عدم توفیق ابتکارات سیاست آسیایی ایران در محیط شبه‌قاره هند نادیده گرفت. به‌طور قطع، متغیرهای دیگری در هر دو سطح دخیل هستند که پژوهش‌های عمیق‌تر به وجود آن‌ها اذعان خواهد کرد. در مجموع اما، در یک بیان فشرده می‌توان گفت که تهران نمی‌تواند میان پکن، دهلی و

اسلام‌آباد بر قسمی بی‌طرفی مداوم تأکید ورزد و هم‌زمان، مخاصمه خود با واشینگتن و تل‌آویو را مدیریت کند. در این مسیر، غلبه بر محدودیت‌های موجود وابستگی قابل‌توجهی به چشم‌اندازی دارد که ایران از روابط خود با قدرت‌های بزرگ، بالأخص چین و آمریکا، ترسیم نموده و تحقق می‌بخشد. حتی در صورت خروج از شرایط تحریمی، لازم است که ایران ادراک خود را از قدرت نسبی خود و معادلات موجود در سطح منطقه شفاف نموده و از بیش‌برآوردی توانایی مانور خود در میان قدرت‌های آسیایی اجتناب کند. به‌زعم نگارندگان، بسیاری از ابتکاراتی که توسط جمهوری اسلامی ایران در محیط شبه‌قاره هند پیگیری می‌شوند، نیازمند بازطراحی و بازبینی منطبق با معادلات کنونی و چشم‌اندازهای آتی هستند که در این خصوص، توجه به پویایی‌های نوظهور منطقه‌ای اهمیتی ویژه دارد. در کنار اصلاح ادراک داخلی از معادلات، به نظر می‌رسد که طراحی ابتکارات جدید و ارتقای ظرفیت‌های بوروکراتیک کشور برای تسریع تعاملات و پیشبرد ابتکارات خارجی در زمره مهم‌ترین راهکارهای موجود برای پیشبرد موفقیت‌آمیز سیاست آسیای ایران در محیط شبه‌قاره باشند.

فهرست منابع

- آدمی، علی (۱۳۸۹). *راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: دیدگاه‌ها، زمینه‌ها و فرصت‌ها*. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۲ (۷). صص ۹۷-۱۲۶.
- احمدی فشارکی، حسنعلی (۱۳۹۱). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و هند: حوزه‌های تعامل و تقابل*. فصلنامه مطالعات جهان، ۱ (۲). صص ۱۴۹-۱۸۲.
- باقری دولت آبادی، علی؛ شفیعی سیف آبادی، محسن (۱۴۰۱). *سیاست خارجی ایران از ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰: نگاهی از درون*. تهران: انتشارات تیسرا
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۹۰). *واقع‌گرایی نوکلاسیک و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. فصلنامه سیاست خارجی، ۲ (۲). صص ۲۷۵-۲۹۴.
- فرجی راد، عبدالرضا؛ بائی لاشکی، مریم؛ جهانبخش، محمدتقی (۱۳۹۴). *خطوط لوله انتقال انرژی به شبه‌قاره هند و امنیت ملی ایران*. پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۴ (۱). صص ۸۱-۱۰۹.
- هادی پور، میثم؛ حافظ نیا، محمدرضا؛ سجاد پور، سیدمحمدکاظم؛ خراشادی زاده، محمدرضا (۱۳۹۹). *فرصت‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جنوب آسیا (شبه‌قاره هند)*. مجله جغرافیا و توسعه، ۱۸ (۶۰). صص ۳۱-۵۸.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد؛ نارویی، هادی (۱۴۰۰). *ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و چشم‌انداز همکاری ایران و هند در چابهار*. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۱۷ (۳). صص ۶۱-۸۷.
- حسینی، سیدمصطفی؛ کریمی پور، یدالله؛ متقی، افشین؛ اطاعت، جواد (۱۴۰۲). *تبیین استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در شبه‌قاره هند و پاکستان*. فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۳ (۵۲). صص ۱۹-۳۴.
- محمدشریفی، مجید؛ حضرتی رازلیقی، محمد امین (۱۴۰۳). *روابط چین و عربستان در دوران گذار نظام بین‌الملل و پیامدهای آن برای جمهوری اسلامی ایران*. فصلنامه روابط خارجی، ۱۶ (۳). صص ۱۱۹-۱۴۶.
- مظفری فلارتی، مازیار؛ شاه شرقی، امیرمحسن؛ معراجی، ابراهیم (۱۴۰۳). *پیوند هند-و-ابراهیمی و سیاست منطقه‌ای هند در غرب آسیا*. مطالعات خاورمیانه، ۳۱ (۴). پورادیب، ابوذر. (۱۴۰۱). *بررسی تأثیر راه‌آهن پاکستان- ایران- ترکیه بر اقتصاد منطقه‌ای پاکستان*. مطالعات خاورمیانه، ۲۹ (۱). صص ۳۳-۵۳.
- شیخ الاسلامی، محمدحسن؛ عطازاده، سجاد (۱۴۰۱). *آسیایی شدن: خوانشی جدید از نگاه به شرق*. فصلنامه روابط خارجی، ۱۴ (۴). صص ۳۷-۶۸.
- سلطانی، حسین؛ خسروی، علیرضا (۱۴۰۱). *کریدور شمال و جنوب و تعاملات ایران و آذربایجان*. فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۸ (۱۱۹). صص ۳-۲۸.

References

- Adami, A. (2010). Look East Strategy in the Islamic Republic of Iran's Foreign Policy. *Political Studies*, 2(7), 97-126.
- Aggarwal, P., & Tiwari, A. (2025, Jun 23). India's Crude Oil Realignment: How Russia Replaced Iran. Retrieved from India Today: <https://www.indiatoday.in/amp/diu/story/india-crude-oil-realignment-how-russia-replaced-iran-2745131-2025-06-23>
- Ahmadi Fesharaki, H. (2011). Islamic Republic of Iran's Foreign Policy toward India. *World Studies Quarterly*, 2, 148-182.
- Bagheri Dolatabadi, A., & Shafiee Seifabadi, M. (2021). Iranian Foreign Policy: From 1979 to 2021; An Inner Look. Tehran: Teesa.
- Dehghani Firuzabadi, S. (2011). Neoclassical Realism and the Foreign Policy of Islamic Republic of Iran. *Foreign Policy Quarterly*, 25(2), 275-294.
- Farajirad, A., Bae Lashki, M., & Jahanbakhsh, M. (2015). Energy Transfer Pipelines to Indian Subcontinent and Iranian National Security. *Iranian Journal of International Politics*, 4(1), 81-109.
- Hadipour, M., Hafeznia, M., Sajadpoor, M., & Khorashdizadeh, M. (2020). Geopolitical Opportunities for the Foreign Policy of Islamic Republic of Iran in South Asia. *Geography and Development Quarterly*, 60, 31-58.
- Haji Yousefi, A., & Narooee, H. (2021). Geopolitics, Geoeconomics and the Outlook of Iran-India Cooperation in Chabahar. *Geopolitics Quarterly*, 17(3), 61-87.
- Hoseini, S., Karimpour, Y., Mottaghi, A., & Eta'at, J. (2024). Explaining the foreign policy strategy of the Islamic Republic of Iran in the subcontinent. *Regional Planning Quarterly*, 52, 19-34.
- Irna. (2018, 4 25). Iran's electricity export to Pakistan will decrease to 200 MW. Retrieved from The Islamic Republic News Agency: <https://irna.ir/xjpDd9>
- Islamic Republic of Iran's Customs. (2024, 4 16). Yearly Statistics - 1402. Retrieved from Islamic Republic of Iran's Customs Official Website: https://irica.gov.ir/general_content/2721319/2721319.htm
- Isna. (2024, 04 24). Inauguration of Uma Oya Hydropower Complex in Sri Lanka. Retrieved from Iran Students News Agency: <https://www.isna.ir/amp/1403020503701/>
- Kuruwita, R. (2024, 04 29). Will the Uma Oya Multipurpose Project Impress Sri Lankan Voters? Retrieved from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2024/04/will-the-uma-oya-multipurpose-project-impress-sri-lankan-voters/>
- Mohammadsharifi, M., & Hazrati Razlighi, M. (2024). China-Saudi Arabia Relations in the Transition Age and its Implications for Iran. *Foreign Relations Quarterly*, 63, 119-146.
- Mozaffari Falarti, M., Shahsharghi, A., & Meraji, E. (2025). The Indo-Abrahamic Alliance and India's Regional Policy in West Asia. *Quarterly of Middle East Studies*, 32.(۴)

- Otaghe Iran Online. (2023, 03 14). Solutions for Exporting Electricity to Pakistan. Retrieved from Iranian Chamber of Commerce News Website: <https://otaghiranonline.ir/news/55847>
- Pouradib, A. (2022). Assesment of the Impact of Pakistan-Iran-Turkey Railway on Pakistani Regional Economy. *Middle East Studies Journal*, 29(1), 33-53.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 144-172.
- Sanaei, M., & Karami, J. (2021). Iran's Eastern Policy: Potential and Challenges. *Russia in Global Affairs*, 19, 25-49.
- Sheikholeslami, M., & Attarzade, S. (2022). Asianization: A New Interpretation of "Look to East" Policy. *Foreign Policy Quarterly*, 56, 37-68.
- Shukla, A. (2024, 05 21). The Chabahar Port and India-Iran Agreement. Retrieved from International Center for Peace Studies: <https://www.icpsnet.org/issuebrief/The-Chabahar-Port-and-India-Iran-Agreement>
- Soltani, H., & Khosravi, A. (2022). North-South Corridor and Iran-Azerbaijan Relations. *Central Asia and Caucasus Studies Quarterly*, 119, 3-28.
- The Times of India. (2021, 05 17). India Loses ONGC-Discovered Farzad B Gas Field in Iran. Retrieved from The Times of India: https://www.timesofindia.indiatimes.com/business/india-business/india-loses-ongc-discovered-farzad-b-gas-field-in-iran/amp_articleshow/82706202.cms